İshak Paşa
Camii'nin
planı

maktadır. Alt sıradaki pencere alınlıkları süslemeli olarak düzenlenmiştir. Kapı ve pencere kanatları yekpâre ceviz ağacından olup orijinaldir. Türbede Tâcünnisâ Sultan Hatun'un kabrinden hiçbir iz kalmamıştır. İshak Paşa'nın kabri ise vaktiyle caminin güneyinde yer almaktaydı. Geçiş engellediği gerekçesiyle 1937 yılında kaldırılmış ve taşları türbeye taşınmıştır. Çok süslü olan taşlardan paşanın 4 Safer 892'de (30 Ocak 1487) vefat ettiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşıkpaşazâde, *Târih*, s. 191; a.e. (Atsız), s. 227; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 234; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 11; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III*, s. 294-304, rs. 490-513; Aptullah Kuran, *The Mosque in Early Ottoman Architecture*, Chicago 1968, s. 130-131, rs. 108; G. Goodwin, *A History of Ottoman Architecture*, London 1971, s. 116-117, rs. 108; Metin Sözen v.dğr., *Türk Mimarîsinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 52, 111-112, rs. 317; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medresele-ri*, İstanbul 1976, s. 261-263; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul 1986, s. 89-91; a.mlf., "İnegöl İshak Paşa Camii ve Külliyesi", *STAD*, sy. 4 (1989), s. 16; Vehbi Tamer, "Fatih Devri Ricalinden İshak Paşa'nın Vakfi-yeleri ve Vakıfları", *VD*, sy. 4 (1958), s. 107-124, rs. 1-9; Ali Saim Ülgen, "İnegöl'de İshak Paşa Mimarî Manzumesi", a.e., sy. 4 (1958), s. 192^{a-d}; Semavi Eyice, "İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimâî Bir Müessesesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", *İFM*, XXIII/1-2 (1963), s. 44.

ENİS KARAKAYA
AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

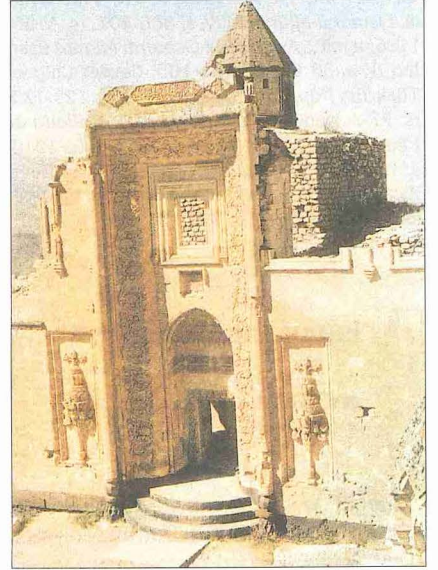
İSHAK PAŞA SARAYI

Doğubayazıt'ta
XVIII. yüzyıl sonlarına ait
bir saray külliyesi.

Ağrı ilinin Doğubayazıt ilçesinde şehre hâkim bir tepenin üstünde mâlikâne olarak kurulmuş bir külliye durumundadır. Harem dairesinin cümle kapısı üstündeki kitâbesine göre 1199 (1785) yılında İshak Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. İshak Paşa, bu bölgeye XVIII. yüzyılda hâkim olan Çıldır hânedanından Hasan Paşa'nın oğlu olup vezirlik rütbesiyle Çıldır ve Ahıs-ka valisi oldu. Ancak yaptırdığı sarayın ih-

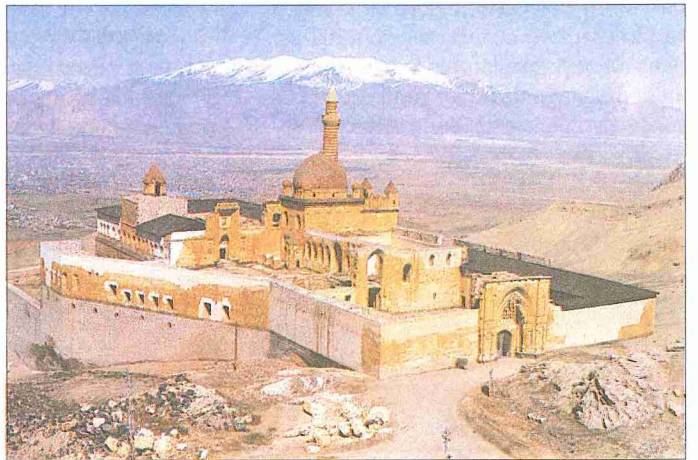
tişamı, Osmanlı hânedanı ile rekabete girişmek düşüncesinde olduğunu gösterdiği gibi İran'dan İstanbul'a giderken burada misafir edilen İran elçisinin padişah huzurundaki abartılı sözleriyle bu rekabeti kıskırtması, İshak Paşa'nın gözden düşmesine ve Hasankale'ye sürgün edilmesine yol açtı; İshak Paşa orada öldü. Sarayın daha sonraki tarihi hakkında yeterli bilgi yoktur. Yalnız Fransız şarkiyatçısı Pierre-Amédée Jaubert seyahatnâmesinde bazı bilgiler vermektedir. XIX. yüzyılın başında şehirde çıkan bir veba salgını saraya da sıçrayarak haremde pek çok kişinin ve bu arada Doğubayazıt Beyi Mahmud Paşa'nın ölümüne yol açmıştır. Sarayın iç avlusundaki mezarlığa gömülen paşanın burada mevcut mezar taşında sonradan kazınmış ölüm tarihi, kendisi tarafından bir süre hapsedirilen Jaubert'in seyahatnâmesinde verdiği bilgilerle aydınlanmış ve Mahmud Paşa'nın 1805 yılında öldüğü ortaya çıkmıştır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın ardından bölge Rus hâkimiyetine geçmiş, ancak I. Dünya Savaşı sonunda tekrar Türk idaresine girmiştir. Bundan sonra İshak Paşa Sarayı'nın önemli bir yerleşime sahne olmadığı ve böylece harap olmaya yüz tuttuğu düşünülebilir. 1950 yıllarından itibaren saray ve külliyesi pitoresk görünümü sebebiyle tanınmaya başlanmış ve 1960 yıllarında Müzeler Genel Müdürlüğü'nde görevli Mahmut Akok tarafından bütün mimari karakterini ortaya koyan ayrıntılı plan ve rölevelleri çizilerek yayımlanmıştır. Ardından bu önemli külliye restore edilmesine girilmiştir. 1982 yılında da Yüksel Bingöl Almanya'da bu sarayla ilgili bir doktora tezi yapmıştır (bk. bibl.).

Eski yerleşim yerinin 7 km. uzağında yer alan saray, 50,00 × 115,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir düzende yaklaşık

İshak Paşa Sarayı'nın harem kısmının taç kapısı

7600 m²'lik bir alanı kaplamaktadır. Doğu-batı doğrultusunda yerleştirilmiş olan saray yanyana üç ana gruptan oluşmaktadır. Saraya, doğu yönünde bulunan sade cephe üzerindeki çok gösterişli bir cümle kapısından girilmektedir. Selçuklu etkileri ağır basan, ancak Avrupa ampir üslûbunun etkileri de görülen kapı dışa taşkın olup sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Pilastrlar, nişler ve mukarnasla dekore edilen kapı altta basık kemerli açıklığa sahiptir ve buradan ön avluya geçiş sağlanmaktadır. Cümle kapısının iç cephesi de gösterişli bir kitle halinde olup üstünde ayrıca küçük bir odası vardır. Kare planlı olan birinci avluda kapının sağında duvara bitişik yapılmış sivri kemerli bir

İshak Paşa
Sarayı -
Doğubayazıt /
Ağrı

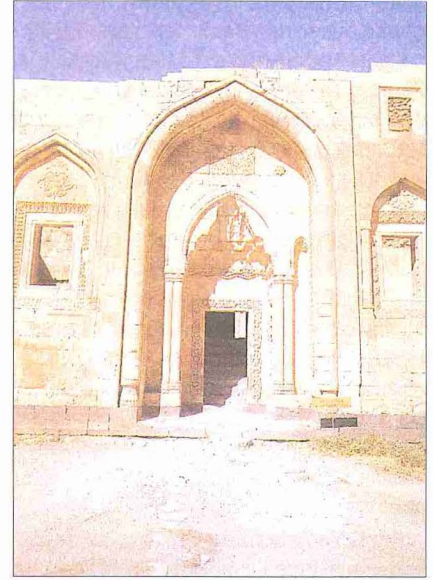
çeşme bulunur. Avlunun sağında altı bodrumlu muhafız hücreleri, bunların arkasında sarayın kuzey duvarı önünde bodrumu zindan, üstü kışla olarak kullanılan mekânlar yer alır. Solda mevcut dış duvara paralel biçimde yerleşmiş olan birim ahır olarak düzenlenmiştir. Birinci avlunun cümle kapısı karşısında şahane bir iç cephe mevcuttur. Cephenin ortasında âbidevî bir kapı ile iki yanında yüksek pencereler yüksek bir yapı kitlesine işaret eder. İnce uzun taçkapı sivri kemerli olup iki yanındaki iri servi ağacı kabartmalarının dışında orta avlu solundaki binaya girişi sağlayan küçük çapta bir kapı vardır. Üzeri tonozlu bir geçit birinci avlu ile ikinci avluyu birbirine bağlamaktadır. Bu geçidin iki tarafındaki kapılarla yüksekliği az olan zemin katına girilir. Bu katın orta avluya açılan ayrı pencereleri ve birinci avluya açılan kapıları vardır. Burada orta hizmetlerinin görüldüğü birimler bulunmaktadır.

İkinci avlu, dört tarafı bina grupları ile çevrili ve dikdörtgen planlı bir sahadır. Sağ tarafında sarayın mâbeyin dairesinin divan sofası ile selâmlık teşkilâtına ait binalar ve ayrıca bir camiyle bitişğinde bir türbe yer alır. Sağdaki selâmlık dairesine, sivri kemerli bir eyvan içinde düzenlenmiş olan dikdörtgen açıklıklı ve mukarnaslı yaşmaklı bir kapıdan girilir. Buradan merdivenli bir geçitle hol ve koridorlara ulaşılır. İlk holden selâmlık kısmının divan salonuna ve sofalara geçmek mümkün olduğu gibi merdivenlerden

üstteki terasa da çıkmak mümkündür. İkinci holden ise cami yanındaki odalara ve camiye geçiş sağlanmaktadır.

Mâbeyin dairesinin divan salonu, bir kemerli geçitle güney kısma doğru uzanan diğer salonlara ve cumbalı bir sofa ile müteakip küçük odalara bağlıdır. Bu kısımda tahribat fazla olduğundan mevcut duvar izleri yardımı ile çıkarılan plandan yapıları takip etmek mümkün olmaktadır. 1995 yılı restorasyonunda bu kısımlar temizlenmiş ve açığa çıkarılmıştır. Selâmlık kapısının sağında yer alan divan sofası iki sıra, solda yer alan diğer mekânlar ise tek sıra pencerelerle avluya açılmaktadır. Az çok bütün hüviyetiyle ayakta kalabilmiş mâbeyin dairesi yapılarından biri cami kısmıdır. Mâbeyin ikinci holüne açılan bir kapı ile doğrudan doğruya caminin harimine girilir.

Cami sarayın iki katı yüksekliğinde olup son cemaat yerinin üstü terastır. Terasın kuzey cephesi köşelerinde piramit biçiminde külâhları olan kuleler yer alır. Sivri kemerli nişler içinde dikdörtgen açıklıklı iki sıra pencereye sahip mihrap cephesinde üstte bir yuvarlak pencere bulunmaktadır. Dışa taşkın mihrap çıkıntısının köşeleri sütunçelerle yumuşatılmıştır. Dışta mihrap çıkıntısı, pencere alınlıkları ve çevreleri süslenmiş olan yapının içinde de taş süsleme görülmektedir. Yuvarlak kemerli bir alanla sınırlanan mihrapta alınlığın altında sivri kemerli, mukarnaslı, yaşmaklı niş beş kenarlı olarak düzenlenmiştir. Caminin kible duvarı dış kenarında bir türbe bulunmaktadır. Türbenin

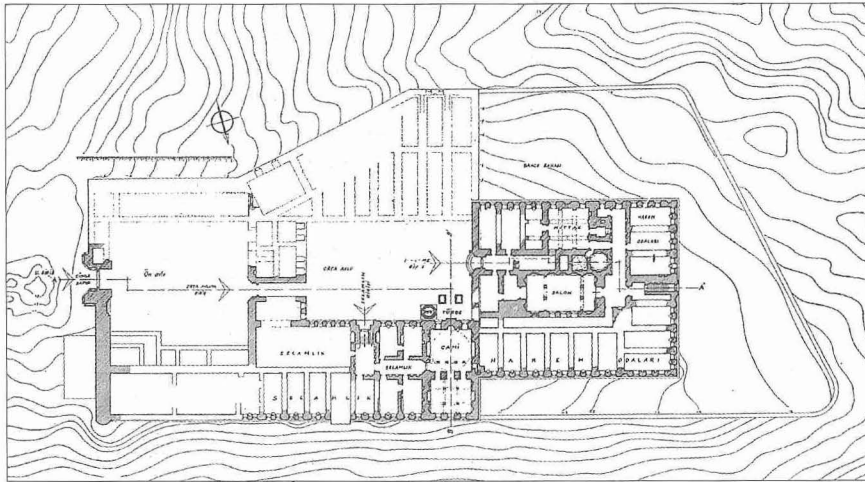
Ishak Paşa Sarayı'nın selâmlık kapısı

avlu zemininde görülen kısımları methal örtüsü ile iki havalandırma menfezlidir. İçinde sanduka vb. bulunmayan esas türbe zemin altında dikdörtgen, üstte ise sekizgen planlı bir yapıdır. Üstte kırık piramidal bir külâhla örtülü olan yapının köşeleri, yonca biçimli iri sütunçelerle hareketlenen cepheleri kabank bitkisel süslerle dolguludur.

Orta avlunun sol tarafında bulunan diğer selâmlık binaları çok haraptır ve alt katları tonozlu, kemerli, kâgir bir yapı halindedir. Üst odalardan kalan bazı bakiyelere göre burada geniş ikamet ve istirahat yerleriyle sofaların bulunduğu anlaşılmaktadır. İçleri zamanla moloz dolmuş olan bu birimler son yıllarda temizlenmiştir. Saray binasının genel plan ve yapı âhengine göre bu kısmın ek bir bölüm olduğu anlaşılmaktadır. Bu bina grubu, esas planın istikametlerine içten uyarıya da dıştan araziye uygun düşürebilmek için bir kısmı çarpık durumda yapılmıştır.

İkinci avlunun karşısında sarayın paşa dairesi denilebilecek harem kısmı bulunur. Duvarın ortasında, iki yanındaki sağır cepheyi süslemek amacıyla oyulmuş süs panolarının yer aldığı muhteşem bir tak kapısı vardır. İri bir kaval silme ile sınırlanan kapı, altta karşılıklı birer aslan figürünün yer aldığı girift bitkisel kompozisyonlar, geniş bordürle çevrelenmiştir. Dikdörtgen açıklıklı ve mukarnaslı yaşmaklı kapının üzerinde dışa pencere ile

Ishak Paşa Sarayı'nın vaziyet planı (Akok, X/2 [1961], lv. XXXIV)

açılan küçük bir oda bulunmaktadır. Cephe duvarında da bir üst katın varlığına işaret eden pencere izleri mevcuttur. Charles Texier ve Flandin'in gravürlerinde bu pencereler açıkça görülmektedir (Sönmez, *TKA*, XXXI/1-2 [1993], s. 409, rs. 9, s. 410, rs. 10). Ancak yapının iç kısmı fazla harap olduğundan sadece zemin katta ait bölmeleri tesbit etmek mümkün olabilmektedir. Harem dairesinin kapısından küçük bir hole ulaşılır. Buradan sağda ve solda ikişer kapı ile bunun karşısındaki bir kapıdan dairenin çeşitli kısımlarına geçilir. Sağdaki kapının birinden genişçe bir bölmeye, yandaki kapıdan ise içerideki taşlık (iç avlu) önündeki odaya ulaşılır. İki oda arasında da ayrıca bir kapı bulunur.

Haremin ortasında yer alan ve doğu-batı yönlerinde ikişer sütunla taşınan üç sivri kemerli açıklığa sahip dikdörtgen planlı bölümün kabul salonu veya bir iç avlu olduğu hususunda araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmektedir. Bu bölümün kuzey ve batısında yer alan koridorların arkasında çok sayıda dikdörtgen mekân vardır. Güneyinde ise hamam, mutfak, tuvalet, servis odaları yer almakta olup burada yer yer iki katlı mekân düzenlemeleri görülmektedir.

Giriş holünün sol tarafındaki kapılarla içleri fazla harap iki büyük odaya girilir. Holün karşısındaki kapıdan ayrı bir servis

mekânına geçilir. Buradan da merdivenli bir kapı ile mutfak kısmına ulaşmak mümkündür. Arka tarafta yer alan hamam binasının küllhanı da bu holde bulunur. Ayrıca servis holü üstünün açık olduğu düşünülebilir.

100 m²'ye yakın bir alan kaplayan mutfak çatı örtüsü, dört büyük kemerin karışıklı kurulması ile meydana gelmiş ilgi çekici bir yapıdır. İçinde sadece küçük bir aş ocağı vardır. Güney yönüne bakan iki penceresi ve diğer duvarlarında muhtelif istikametlere açılan kapılar bulunur. Aşevinin yanından küçük bir geçitle harem dairesi koridoruna girildiği gibi hamam binasına da ulaşılır. Kubbeli, iki gözden ibaret bir plana sahip hamam odalarının biri soyunma, diğeri yıkanma yeridir.

Harem dairesi plan düzeni bakımından mutfak, iç avlu ve hamam grubu ile ayrı olarak incelendiğinde harem odaları bu kısımdan "L" şeklinde bir koridorla ayrılp kuzey ve güney kısmı kaplamak üzere yine "L" şeklinde bir plan tertibiyle bu kitleye eklenir. Zemin katta, on iki gözden ibaret harem dairesinin alt kısım odaları bulunur. Üst kata ve arka terasalı bahçeye bağlantıyı sağlayan merdivenli geçitler batı cephesinin ortasındaki kısımda yer almaktadır. Harem dairesinin ikinci kata ait kalıntıları bugün kuzey duvarının camiye bitişik olan kısmında görülmektedir. Bu bakiyelere göre alttaki odalar nisbetinde bir teşkilâtın üst katta da mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Jaubert, *Voyage en Arménie et en Perse*, Paris 1821; *Sicill-i Osmânî*, I, 256, 326; II, 153; Yüksel Bingöl, *Der Ishak Pascha Palast in Doğubayazıt am Berg Ararat*, Berlin 1982; *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1983, I, 189-195; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), s. 641-644; Hamza Gündoğdu, "Doğu Bayazıt'daki İshak Paşa Sarayı ve Gerçekler", *Millî Saraylar Sempozyumu: Bildiriler*, İstanbul 1985, s. 35-43; a.mlf., *Doğu Bayazıt İshak Paşa Sarayı*, Ankara 1991; a.mlf., "İshak Paşa Sarayı Restorasyonunda Son Durum", *Aslanapa Armağanı*, İstanbul 1996, s. 129-140; a.mlf., "Osmanlı Hanedan Sarayları Konusunda Bir Deneme ve Doğubayazıt'da İshak Paşa Sarayı", *EFAD*, sy. 14 (1986), s. 1-35; a.mlf., "İshak Paşa Sarayı Restorasyonunda Son Durum", *Sanatsal Mozaik*, sy. 7, İstanbul 1996, s. 14-23; Ali Saim, "İshak Paşa Sarayı, Bayazıt", *Mimar*, sy. 2, İstanbul 1934, s. 48-50; İ. Zühtü, "Bayazıt Kalesi İshak Paşa Sarayı", a.e., sy. 3 (1934), s. 12-15; Semavi Eyice, "Bir Fransız Gizli Ajanı: Amédée Jaubert", *TY*, sy. 255 (1956), s. 742-749; II (1956), s. 831-834; a.mlf., "Tarihi Mezarlardan Notlar, II- Doğubayazıt'da Mahmut Paşa'nın Mezarı", *TED*, IV-V (1974), s. 295-

299, lev. II-IV; Mahmut Akok, "Ağrı-Doğu Bayazıt'ta İshakpaşa Sarayı Rolöve ve Mimari-si", *Türk Arkeoloji Dergisi*, X/2, Ankara 1961, s. 30-48; M. Mesut Koman, "İshak Paşa Sarayı", *TTOK Belleteni*, sy. 288 (1966), s. 2-3; sy. 289 (1967), s. 12-13; S. Larouche, "Le château d'İshak Paşa", a.e., sy. 307 (1970), s. 28-30; Zeki Sönmez, "Ağrı Doğubayazıt İshak Paşa Sarayı", *İlgi*, sy. 17, İstanbul 1973, s. 22-26; a.mlf., "İshak Paşa Sarayı Üstüne Yeni Görüşler-Yorumlar", *TKA Prof.Dr. Oktay Aslanapa'ya Armağan*, XXXI/1-2 (1993), s. 397-415; Gazanfer Erim, "İshak Paşa Sarayı", *Türkiyemiz*, sy. 22, İstanbul 1977, s. 24-33.

SEMAVİ EYİCE

İSHAK b. RÂHÛYE

(bk. İBN RÂHÛYE).

İSHAK b. SÜLEYMAN el-İSRÂİLÎ

(إسحاق بن سليمان الإسرائيلي)

(ö. 341/953'ten sonra)

Yahudi hekim ve filozofu.

Aslen Mısırlı bir yahudi olup künyesi Ebû Ya'kûb'dur. Batı kaynaklarında Isaac (ben Solomon) İsraeli ve Isaac Judaeus adıyla geçer. Meslek hayatına göz hekimisi olarak başladı. Ardından Kayrevan'a gidip İshak b. İmrân'ın öğrencisi oldu. Bu esnada Ağlebî Hükümdarı III. Ziyâdetullah'ın (903-909) meclisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ancak kendisi bu meclisleri cidiyetten uzak bularak iltifat etmemiştir. Ağlebîler'in siyaset sahnesinden çekilmesinden sonra yönetimi ele geçiren Fâtımîler'in ilk halifesi Ebû Muhammed Ubeydullah el-Mehdî'nin (910-934) özel hekimisi oldu. Hiç evlenmemiş olan İsrâîlî kendini araştırmalara ve eser yazmaya vakfetmiş olmalıdır. Sâid el-Endelûsî ve İbn Ebû Usaybia, onun 100 yıldan fazla yaşadığını ve 320 (932) yılı civarında öldüğünü belirtmektedir. Ancak 341 Şevvalinde (Mart 953) Fâtımî Halifesi Ebû Tâhir İsmâil el-Mansûr'u tedavi ettiğine göre (İbn Hallikân, I, 235-236; Makrîzî, II, 177-178) bu tarihten sonra öldüğü anlaşılmaktadır.

Müslüman müellifler, İshak b. Süleyman'ın felsefeyle ilgili kitaplarının bulunduğunu ve mantıkta uzmanlaştığını bilmekle beraber daha ziyade tıpla ilgili başlıkları üzerinde durmuşlardır. Felsefedeki şöhret ve etkisi daha çok yahudiler arasında yaygındı. Henüz Mısır'da iken Sâid b. Yûsuf el-Feyyûmî ile felsefî konularda mektuplaşmış ve bu yazışmalar yahudiler arasında yankı uyandırmıştı. Felsefeye dair eserlerinde Kindî'den çok et-

İshak Paşa Sarayı'nın ikinci avlusundaki cami ve türbe

